

Dietrich Scholze-Šolta

Jakub Bart-Ćišinski a dźiwadlo młodoserbskeho hibanja

Předstawizny

Dźiwadlo Łužiskich Serbow nasta w dozynku tak mjenowaneho narodneho wozrodźenja. 2. oktobra 1862 zarjadowa towarstwo Serbska Bjesada na žurli Budyskeho hosćenca „K złotej krónje“ přenje lajske předstajenje w (hornjo)serbskej rěči. Sobuskutkowacy, we wjetšinje studenća z Praskeho Serbskeho seminara, přijachu wotpowědny nastork wot Čechow; tohodla wolichu za swój pospyt popularnu česku komediju, kotraž wopřija jenož muske rôle. Woni přeložichu hru „Rohovin Čtverrohý“ („Rohowin Štyrirohač“) wot Václava Klimenta Klicpery a přidachu jej prolog.

Mysl serbskeho dźiwadla džěše wróco na Jana Arnošta Smolerja, wjednika serbskeho narodneho hibanja srjedź 19. lětstotka. Smoler bě jako student 1842, zhromadnje ze swojim wučerjom a spěchowarjom Františekom Čelakovským, wjacore tydźenje po Českej pućował. Po jeho rozprawje běše Praha tehdom do dalokeje měry němskorěčne město, čěšćiny poslužowachu so přewažnje na kraju. W sewjeročeskim městačku Turnovje wopytachu pućowarjo českorěčne dźiwadlowe předstajenje, kotrež zawostaji pola młodeho Serba hluboki začišć. Woprawdže měješe dźiwadlo za česke narodne wozrodźenje, wosebje w přenjej połojcy 19. lětstotka, čujomne wuskutki. Jako zjawna kulturna institucija bě wobdźělene na aktiwitach, narodnu ideju šěrokim kruham zblizić a zdobom sebjewědomje ludnosće skrućić.¹ Smoler notěrowaše sej wo słowjanskim dźiwadle poňny dowěry: „To wšo k wubudženju, přisporjenju a wudokonjenju Čechowstwa jara pomhaše, lud sam pak so přez to wot žłokanja a druhich njekmanych, niskich zawjeselenjow cyle wotwući.“² Česki přikład dyrbyeše so tuž wužiwać, zo by – w štyrcetych lětach, na wjeršku wozrodźenskeho hibanja – tež serbska kultura nowe mocy dóstała. Zažne přihoty za serbskorěčne předstajenje započachu po Smolerjowym nawróće do Łužicy, ale čas njebě zrały. Wukónc rewolucije lětow 1848/49 přetorhny kulturne prócowanja pola Serbow na dlěšu dobu.³ Tak nasta hakle nazymu 1862, a tola z aktiwnym sobuskutkowanjom Smolerja dźiwadlo w serbskej rěči – kaž bě wočakować pod českim wliwom a z pomocu młodeje inteligency. Wokoło 1850 mjenujcy plačeše dźiwadlo mnohim staršim Serbam hišće jako „bjezbóžne keklerstwo“. Samo požčonka „dźiwadlo“ (z českeho zapřijeća „divadlo“), kotrež so pozdžišo kruće w serbsćinje zadomi, zastupowaše so swój čas zwjetša z cuzym, njesłowjanskim słowom „theater“ resp. „teater“.

Młodoserbja

Wot lěta 1875 jewješe so mjez serbskej akademiskej młodžinu nadkonfesionelny směr, kotryž je pod mjenom „Młodoserbja“ do stawiznow zašoł. Studenća a gymnaziasća

¹ Přir. František Černý: Die Rolle des Theaters in der tschechischen Nationalbewegung und sein Einfluss auf andere slawische Völker. W: Lětopis D 4 (1989), wos. s. 55/56.

² J. E. Smoler: Čehojo a jich narodne dźiwadlo. W: Łužica 2 (1883) 12, s. 95.

³ Přir. Peter Kunze: Zu den historischen Grundlagen für die Herausbildung des sorbischen Theaters. W: Lětopis D 4 (1989), s. 47–54.

chychu duchowno-kulturny zastatk nachwatać, kiž Serbow wot druhich słowjanskich narodow džěleše. Pozbudźerjej a hłownaj zastupjerjej młodoserbskeho hibanja běštaj Arnošt Muka, student filologije w Lipsku, a dwě lěće młódši Jakub Bart-Čišinski, student katolskeje teologije w Praze. Wobaj založištaj časopis młodych Serbow „Lipu Serbsku“ (1876/81), za 8. awgust 1875 zwolaštaj přenju schadžowanku, pozdžišo tradicionelne zetkanje studowaceje młodžiny. Pozadk tutoho angažementa bě nastaće němskeho mócnarstwa w lěće 1871. Nic jenož w Braniborskej, tež w Sakskej wobročachu so wyšnosće wotnětka přiběrajcy přećiwo rěčnym a kulturnym přečam mjeńšinow, předewšěm šulska wučba so wobmjezowaše. W konsekwency mějachu Serbja swoju etnisku identitu spušeć, politiske aktiwity zbudźichu podhlad panslawizma a so hačachu. Starša generacija wučerjow a fararjow, kotraž bě 1847 Maćicu Serbsku do žiwjenja zwolała, njewobsedžeše hižo dosć mocy k spećowanju, mnozy rezignowachu. W tutej situaciji tłóčachu młódzi na wobnowjenje narodneho hibanja. Jich najwažniše programiske žadanje bě zwjazanosć z ludom, to rěka zwjazk mjez inteligencu a burstwom, kaž bě so to w rewolucionarnych podawkach 1848/49 wupruwowało.

Jutry 1877 zetkachu so serbscy studenća, seminarisća a gymnaziasća k třećej schadžowance w Kulowje. Na namjet Arnošta Muki wobzamknychu wudać zhromadźene spisy basnika Handrija Zejlerja. Pjenjezy za to chychu přez dary kaž tež přez dochody z kulturnych zarjadowanjow zwjesć. A hišće w samsnym lěće, 2. septembra 1877, agěrowaše młoda džiwadłowa skupina přeni króć před wjesnym publikumom: na žurli hosćenca w Lejnje, małej wsy při šoseji mjez Budyšinom a Kamjencom. W februarskim čisle 1878 časopisa „Lipa Serbska“, kotryž sam redigowaše, wozjewi Jakub Bart zahoritu rozprawu wo wustupje studentow, kiž bě sobu přihotował. Wón chwaleše elan młodych Serbow, wón wuzběhny zajim publikuma (přez 200 ludźi z Chróšćanskeje wosady) na wyšim zdžělowanju a doda profetisce klinčace słowa: „Prawe wěrne džiwadło je mócný srědk [...], wšelake myšlički a wysoke ideje do ludu sameho zakorjenić. Haj, džiwadło je tak mócné a wažne, zo so po kčěwu a stawu dramatiskeho basnistwa z wulkej wěstosću na cyły narod hodźi sudzić.“⁴

Z tym skicěrowaše młody Čišinski hnydom přenje linije towaršnostneje funkcije, kotruž džiwadłu w serbskej rěči přizna. Kaž druzy před nim podšmórny wužitk za kublanje, wosebje rěčne kublanje, přetož Serbja rěčachu tehdom powšitkownje w svojich mnohich dialektach. Nimo toho skičeše dramatiske družina serbskej inteligency dalšu móžnosć, w małym ludže „narodne čuće“ zbudźeć, rozšěrjeć a skrućeć. Runje tohodla warnowaše Čišinski hižo w komentarje k Lejnjskemu předstajenju před hołym přeložowanjom abo wobdžělanjom němskich předlohow. A 1881 wobkrući w rezimeju tute swoje měnjenje: „Sym mjenujcy dospołnje přeswědčeny, zo dopomha jeniče samostatne tworjenje serbskej dramate k čilemu a strowemu rozwiću.“⁵ Dołhož dramatika jako najmłódša hałžka serbskeje literatury praktisce falowaše, mějachu džiwadłowe skupiny, hladajo na mentalnu bliskosć k słowjanskim narodam, lěpje wottam swoje předłohi wobstarać.

Na wobšěrnej korespondency Čišinskeho z Arnoštom Muku – z lět mjez 1877 a 1881 – hodźi so wotčitać, kotre džiwadłowe iniciatiwy wobaj wodžacej Młodoserbaj wuwijaštaj. Při tym dže přeco zaso wo přeložowanje a wobdžělanje přiškodnych maćiznow, wo wuběr kmanych žurlow w hosćencach, wo wabjenje spuščomnych zwjazkarjow a skónčnje (wot 1879) wo čišć hotowych serbskich tekstow w nowinskej přiloze

⁴ Jakub Bart-Čišinski: Džiwadło w Lejnje. W: Zhromadźene spisy Čišinskeho (ZSČ), zwj. VIII: Publicistika, Budyšin 1974, s. 7 sc.

⁵ Bart-Čišinski: Serbske dramatiske basnistwo. W: Tež tam, s. 150.

abo swójskim rjedže. Wot 1877 znajmjeńša móžachu studenca k hłownej schadzowance lětnje serbskorěčnu inscenaciju pokazać, pak wjetše džěło abo dvě jednoaktowce. Poslednje přispomnjenje wo tajkim dźiwadlowym předewzaću čini Čišinski w lišće Arnoštej Muce kónc nowembra 1881. Někotre dny po tym zloží 25-lětny w Budyskim tachantstwjje swoje teologiske pruwowanje, 1882 nastupi jednolětnu wojsku službu.

Paralelnje k prócy studentow dožiwi kónc 19. lětstotka tež lajske dźiwadło na wsach přěni rozmach. Na wšelakich měštnach Hornjeje Łužicy nastawachu, zwjetša bjez financelneho spěchowanja, towarstwa pod nawodom lubowarjow dźiwadła. Dokelž falowachu spočatnje serbske kruchi, přeložowachu němske, česke, pólske abo druge předlohi, kotrež spartanskim poměram wjesnych korčmow přiměrjachu. Tak zawěsći sej dramatiske wumělstwo do kónca lětstotka swoje městno w serbskej kulturje. „Narodno-burske dźiwadło w Chwaćicach“ pola Budyšina hraješe 1896 na Wustajeńcy sakskeho rjemjesla a wumělskeho přemysla samo w Drježdžanach.

Na spočatku wosomdžesatych lět dóndže dźiwadło tež do dwurěčneje Delnjeje Łužicy. Wodźacy delnjoserbski basnik Mato Kosyk nawjaza na ideju Čišinskeho a napsa – po někotrych zhubjenych pospytach – krótku patriotisku hru „Božemje serbskich wojakow“. W režiji awtora so wona 1882 přez Wjerbjansku młodzinu k 85. narodninam kejžora Wilhelma před 400 přihladowarjemi předstaji. Wokoło 1902 pisaše Žylowski wučer Mato Rizo někotre dalše dramatiske teksty w delnjoserbsčinje, mjez nimi „Kermušaf a fryjař“, „Bur a sudnistwo“ kaž tež „Błošanarje“. Serbscy seminarisća ze Stareje Darbnje pola Kalawy pokazachu přěnej wjeselohrě pod nawodom swojeho komilitony Karla Jordana w Žylowje, Wjerbnje a Borkowach, 1905 tež w Liškowje. To bě na dwaj lětdžesatkaj zdobom poslednje delnjoserbske předstajenje, přetož w lětach do Přěnjeje swětoweje wójny, za kotrež su w Hornjej Łužicy něhdže 250 dźiwadlowych wječorkow na 35 měštnach dopokazane, njemóžachu so serbskorěčne lajske skupiny w Delnjeje Łužicy scyła etablěrować.⁶

Přěni originalny drama

Tež w dramacie sta so młodoserbske hibanje, inspirowane wot narodneho rozkčěwa pola slowjanskich susodow, wot lěta 1875 z nošerjom kulturneho postupa. Čišinski angažowaše so bórze sam a pisaše 1879/80 přěnju serbsku jewišćowu hru, historiski drama z titlom „Na Hrodžišću“.

Mjez 1878 a 1881 studowaše z Kukowa pochadźacy młody Serb na Praskej němskej uniwersiće katolsku teologiju. 12. januara 1880 rozprawješe swojemu ewangelskemu přećelej Arnoštej Muce, kiž běše tehdom pomocny wučer w Žitawje, wo dopisanju mjenowaneje hry po jednym lěće džěła; mjeztym ležeše manuskript k rěčnemu přehladanju pola Michała Hórnik, Budyskeho fararja a mnohostronskeho filologa.⁷ Dwaj dnjej pozdžišo bě předžělanje hižo hotowe. Młody Bart nadžiješe so, zo bychu jeho komilitonojo hru k schadzowance w lětnich prózdnicach 1881 nastudowali. „Wěrnno je, zo je čězko k hraću, tola trochu dobreje wole a woporniwošće kóždy zadžěwk přewinje, a – nam tola wězo wšěm na tym zaleži, zo by so tež skónčnje jedyn *originalny*

⁶ Hlej Dietrich Scholze-Šolta: Der Beitrag Mato Kosyks zur Entfaltung von Drama und Theater bei den Niedersorben. W: Mato Kosyk 1853–1940. Materialije přědneje Kosykoweje konference. Wud. Roland Marti (= Spise Serbskego instituta; 40), Budyšin/Bautzen 2004, S. 237–243.

⁷ Přir. ZSČ, zwj. X: Listowanje, Budyšin 1975, s. 54.

dramatiski kruch w čišću wozjewił a na jewišću pokazał, runjež tež we wšěch džělach dospołny njebył [...].⁸ Mjeztym zo so separatny čišć naročneje twórby džakowano podpěryje Marka Smolerja hišće samsne lěto zwoprawdži, dyrbyeše awtor na inscenaciju 17 lět čakać.

Wón sam je pječaktowu, předewšěm w pječaktowym trocheju spisaniu tragediju 1881 takle charakterizował: „Jeje čin je wzaty z wosudnych stawiznow połobskich Słowjanow za čas Karla Wulkeho, a jeje hłowna myslička je statne a politiske zjednoćenje serbskich kmjenow.“⁹ Na spočatku 9. lětstotka da Čišinski na sydle krala Milčanow Miliducha kwasować; trónowy naslědnik Wjelesław ženi so z džowku slowjanskeho wjercha z kraja mjez Łobjom a Solawu. Městno jednanja je slowjanski hród, kotryž wopisuje awtor w dodawku k čišćanej wersiji jako „Hrodžiško, mału hórku pola Budyšina“.¹⁰ Posoljo zdžěleja swjedźenskeje zhromadźiznje – w přěnim akće – wo zaměrje kežjora Karla přewjesć wuprawu ke christianizowanju pohanskich Čechow, štož tež druge slowjanske kmjeny wohrožuje. Za Miliducha je zakitowane zwjazkarstwo wažniše hač wěra abo rěč, wón je zwólniwy samo z njewotwisnymi Bayerami hić. Při tradicionelnych wojowanskich hrach ryčerjow – w druhim akće – wopokaza so nawoženja Wjelesław jako njeprětrjeheny. Tohodla wuzwola jeho tamni – w třěcim akće – za swojeho nawodu w hrožacym boju. Jenož přichodny nan in spe, kral Brónmil, so strachuje wo swobodu swojeho kmjena a wopušći ze swojeje džowku Hrodžiško. Wón sćece wěšćerku, kotraž wozjewja, zo hołduje jedyn z přitomnych Milčanow cuzemu bohej. A woprawdže wuznaje Wjelesław – w předposlednim akće – před nanom a sotru swój dilema: Je so tajnje wukrčić dał a zamóže swojich slowjanskich bratrow jenož wjesć, hdyž so do toho we wěrje do Boha křesćanow zjednoća. Hačrunjež jeho nan nadběhuje, wobsteji wón na swojim žadanju, doniž – w kónčnym akće – na šćěpowcu smjerc přez woheń njewočakuje. Wón prosy Boha wo pruhu rozswětlenja za swój lud, na to zarazy blysk pohanskeho wyšeho měšnika a zapušći wopornišćo.

Fabulojće-mystiske rozrisanje konflikta bu wjacekróć jako zakładny njedostatk hry wopisane. Dalše kritiske přispomnjenja měřjachu so přećiwo historiskemu pozadkej, kiž bě Čišinski w mjenowanym „Dodawku“ wobšěrnje wujasnił.¹¹ Tak njeběchu Milčenko, kotřiž ženje krala njemějachu a móžachu so w 9. lětstotku poměrnje měrliwje nad Sprjewju wuwivać, wot Karloweje wuprawy w léće 805 scyła potrjeheni, ale jeničce slowjanske („serbske“) kmjeny při Solawje. Kamjentne hrody kaž tež ryčerjow, kotřiž wojowanske hry na konjach přewjedowachu, w tej dobjě tak a tak njewobsedžachu.¹² Mjez druhim tu, w idealizowanju, je wliw romantiskich idejow na młodeho spisowacela pytnýc. Z wokrasnjenym wrócozhladowanjom na daloku, wulku zašłosć chcyše wón narodnu hordosć Serbow zeslynić.

Romantika bě we wuchodnej Europje k wuwicu etniskeho resp. narodneho wědomja rozsudnje přinošowała. To reflektowaše so tež w regionalnych literaturach. Husto wob-

⁸ Tež tam, s. 56.

⁹ ZSČ, zwj. VIII, s. 152.

¹⁰ Dokelž potajkim wo někajkizkuli hród abo „hrodžiško“ w historiskim kraju Milska njeńdže, ale wo konkretne „Hrodžiško“ (prjedy tež „Hrodžiško“ mjenowane), by so mjeno hry „Na Hrodžišču“ – kaž hižo w originalu – tež w džensnišej serbsčinje wulke pisać dyrbjało. Přir. Jakub Bart: Na Hrodžišču. Činohra w pječich jednanjach. Budyšin: Z nakładom Smolerjec knihičišćernje 1880, Dodawk s. II.

¹¹ Tež tam, s. I–III.

¹² Přir. Rudolf Jenč: Stawizny serbskeho pismowstwa. II. džěl (= Spisy Instituta za serbski ludospyt; 12), Budyšin 1960, s. 214 sc.

chowachu wone hač do zdobyća politiskeje samostatnosće swojich ludow romantiske rysy. Maćizny ze swójskich zažnych stawiznow spěchowachu – tež hdyž běchu mytisce abo symbolisce přewyšene – narodne wuwědomjenje. Dokelž Łužiscy Serbja, na rozdźěl wot Polakow, Čechow abo Slowakow, ženje njewotwisnosć njedocpěchu, wostachu romantiske strategije z časa wozrođenja w jich literaturje a wumělstwje hišće dołho plódnje, zdźěla hač do 1945. K wobłukam narodneje kultury ličeše naposledk – wot 1862 – hišće dźiwadło. Za generaciju Młodoserbow, narodženu po lěće 1850, bu Jana Kollárowa koncepcija słowjanskeje wzajomnosće tež w tutej wumělskej sparće ze zasadu. 1883 wotewrichu Češa po dołhich prócowanjach a někotrych porážkach reprezentatiwne twarjenje swojeho narodneho dźiwadła. Za čas swojeho studija w Praze (do 1881) bě Čišinski bój wo tutu instituciju sobu dožiwił. Čěska literatura bě jemu znata – na z Kamjenca pochadźaceho dramatarja Lessinga na př. njenamaka so w jeho spisach žadyn pokiw. A tak zda so ryčerski turněr w hrě „Na Hrodžišću“ być parafraza z woneho „Kralodworskeho rukopisa“, kotryž bě čěski slawist Václav Hanka 1817 wotkrył a kotryž bu pozdžišo jako wušikny falsifikat identifikowany. Hanka bě wot 1829 na tři lětdžesatki mentor młodych adeptow w Serbskim seminarje. Předewšěm na jeho nastork bě so 1846 towarstwo Praskich studentow Serbowka založilo, kotrehož starši bu Jakob Bart 1877 na někotre měsacy.

Dokelž bě Čišinski deficit na dźiwadłowej literaturje jako „škodnu džěru w našim pismowstwje“ spóznał, tworješe – znajmejša na spočatku jeho literarneje karjery – prócowanje wo dźiwadło wobstatk toho, štož płaci jako jeho „narodny program“. Čišinski wužiwaše zapřijeći „lud“ a „narod“ synonymnje za serbski etnikum, kotryž so w mnohim wot Němcow rozeznawaše. Jako hłownu determinantu tutoho zhromadženstwa wobhladowaše – hornjo- resp. delnjoserbsku – rěč, wuski sydleniski rum běše – tu scěhowaše přirunanje z kupu Helgoland – jasnje wot němskeho teritorija wotmjezowany. Pawoł Nowotny je w polstatych lětach z analytiskim přepytowanjom tradicionalistiske pozicije klasikarja „demokratisce“ zlahodnił, zo bychu so w kulturnej politice NDR naložować móhli: „Dokelž sej Čišinski z katolskich Serbow bjerješe měru za swoje nahłady wo wuwicu serbskeho ludu, dósta jeho ‚narodny program‘ wony tak wuraznje konserwatiwny a konfesionelny raz.“¹³ Awtochtone, nabožnje (katolisce abo ewangelisce) jednotne serbske burstwo začuwaše Čišinski jako najspušćomniši element w ludže, wone skičeše jemu garantiju za dalewobstaće narodneho cykla. Tohodla buram wospjet radžeše, „žadyn hruzlik“ serbskeje zemje cuzym njepředawać. Jako we wosomdžesatych a džewjećdžesatych lětach w Němskej liberalne a lěwicarske tendency schadźachu, jako hospodarska modernizacija tež Łužicu dosćahny, spyta basnik z literarnymi a publicistiskimi srědkami tutón proces zadžeržeć.

Historiski drama „Na Hrodžišću“ bě mysleny jako přeni džěl trilogije wo Milčanach, předchadnikach džensnišich Hornjoserbow. Najebać wjacorych připowědžow njedóndže nihdy k pokročowanju. Dramatiski debit Čišinskeho hodži so interpretować jako přirunanje, kotrež něhdyši a aktualny staw serbskeho ludu na tajke wašnje zwjazuje, zo zamóže so přitomnosć w zańdženosci zaso namakać a k tomu začišć móžneho přichoda budzić.¹⁴ Z tutym konceptom je to zdobom drama idejow, hłowna ideja rěka: trěbna je jednota połobskosłowjanskich kmjenow k wotwobaranju frankowskich („němskich“) dobywarjow. Njech so tuta ideja w dialogach figurow jasnje wupřestrěwa – na duchow-

¹³ Pawoł Nowotny: Čišinskeho narodny program na zakładže jeho swětonahlada (= Spisy Instituta za serbski ludospyt; 13), Bautzen/Budyšin 1960, s. 83.

¹⁴ Přir. Geschichte als Schauspiel. Deutsche Geschichtsdramen. Interpretationen. Wud. Walter Hinck, Frankfurt n. M. 1981, wos. s. 7–21.

nej runinje dóndže k łamkej, kiž so na cyłu kompoziciju wuskutkuje; rozdźelne interpretacije su to wobkrućili.¹⁵ Hdyž je mjenujcy, na kóncu kwasneje hosćiny, jednota słowjanskich wojakow pod nawodom Wjelesława praktisce wobzamknjena, spóznaje młody rjek strach, zo budže přećiwu křesćanskim bratram wojować dyrbjeć. Wudawaćel zhromadženych spisow Pětr Malink měješe prawje, jako zwěsći, zo bě awtor zakładny stawizniski fakt přewidzał: Ekspansija Frankow wurosće w přenim rjedže z politisko-ekonomiskich přičin, kotrež so jenož z christianizaciju zaplašćikowachu.¹⁶ Njeprawje měješe wón z konkluziju: „Jednota w ideji je za Wjelesława zawdawk politiskeho zjednoćenja a zhromadneho wojerskeho postupowanja.“¹⁷ By-li tomu tak było, potom by zhromadnej prisaze boham na kóncu třećeho akta – znamjo tuteje jednoty – hotowanje na wójsku wuprawu scěhować dyrbjało.

Tu pak chcyše student teologije křesćanskej ideji k historiskemu prawu dopomhać. Wona běše fundamentalna za europsku ciwilizaciju, inkluziwnje Łužicu.¹⁸ W tutym padže wšak so z impulsivnym wobrotom Wjelesława wumělstwowa logika, parabla wobškodzi. Kralowski syn staja w najnepřihódnišim wokomiku iluzoriske žadanje, zo maja so bratrowske kmjeny w mjenje měrliwego Boha křesćanow z Frankami wujednać. Z wojerskeho stejnišća je to snadź zrozumliwe (myslimy jenož na poměr mocow), ale što scěhowaše před 130 lětami za recepciju přenjeje originalneje serbskeje hry? Mějachu Serbja relatiwnu jednotu, kotruž jim stawizny, kultura, rěč, nabožina a nałožki tola skičachu, na dobro druheje, „wyšeje“ ideje woprować, zo bychu napřećo šowinistiskim tendencam w Němskim reichu lěpje wobstali? Ale kotra ideja dyrbješe to być? Funkcija příklada, kotraž by katarziski efekt na kóždy pad dowoliła, bě z tym zhubjena. Hižo we wotběhu hry da so cil druheho zjednoćenja mocow jenož z blyskom, to rěka z pomocu „deusa ex machina“ docpěć. To pokazuje na njerealnosť wupuća z wopisaneje situacije. Swobodny wobchad z romantiskej maćiznu němsko-słowjanskich stawiznow njepřinješe w hrě nawod k jednanju, ale předpokładowaše wyšu móc jako wumóženje. Hladajo na wonkowne a nutřkowne strachy etnikuma w zjednoćenej Němskej by pak „patriotiske“ rozrisanje na městnje bylo.

Z naročnej činohry „Na Hrodzišću“ wobsadzi Čišinski – kaž do toho hižo z krótko-romanom „Narodowc a wotrodženc“ (1879) – škalobu w družinowym systemje serbskeje literatury. Łamk w ideji a wuwjedženju pak wuskutkowa so negatiwnje na poziciju twórby w dźiwadlowych stawiznach. Pola Čechow wosta kruch, najebać wulkich nadźijow awtora, faktisce njewobkedžbowany. (Hakle 1930 wotčísći „Łužica“ noticu, zo bě Brnjanski jurist a přeložowar Karel Kvas hru nětko do čěšćiny přenjesl.¹⁹) 17 lět po publikaciji teksta, jutrownu wutoru 1897, dožiwi stawizniska hra k 50. rónicy Maćicy Serbskeje w Budyšinje swoju prapremjeru. Swoju zasadnu kritiku na tutym „ekscerpće“ zwurazni awtor sydym lět pozdžišo w lisće Arnoštej Muce. W zwisku z po-

¹⁵ Na př. Karel Krejčí: J. Bart-Čišinski – dramatik. W: Sborniček Jakuba Barta Čišinskeho. Vyprawił Prof. Dr. Josef Páta, Praha 1926, s. 24; Benedikt Dyrlich: Historizität und Aktualität des Schauspiels „Na Hrodzišću“ von Jakub Bart-Čišinski. W: Lětopis A 28 (1981) 1, s. 32–57.

¹⁶ Pětr Malink: Proza a dramatika Jakuba Barta-Čišinskeho. W: ZSČ, zwj. VII: Dramatika, Budyšin 1973, s. 266.

¹⁷ Tež tam, s. 267.

¹⁸ Přir. k tomu wot najnowšeho: Stätten und Stationen religiösen Wirkens. Studien zur Kirchengeschichte der zweisprachigen Oberlausitz. Wud. Lars-Arne Dannenberg a Dietrich Scholze (= Spisy Serbskeho instituta; 48), Bautzen/Budyšin 2009.

¹⁹ Přir. kulturny měsacnik Łužica 45 (1930) 2, s. 16.

radzenej daljej wersiju w Radworju, za kotruž bě wučer Andricki zamołwity, sylnje kritizowaše tamny pospyt: „Woni wěc njoběchu zapřimnyli a zrozumili.“²⁰ Šěsć lajskim inscenacijam mjez 1897 a 1956 scěhowaše 1981 – po 100 lětach – přenje a dotal jeničke profesionelne předstajenje w Němsko-Serbskim ludowym dźiwadle. Wone wobedźe mało prawdžepodobny wukónc jednanja a staji, po logice třoch přěnich aktow, stareho krala Miliducha na čolo połobsko-słowjanskich wójskow.

Dalše dramatiske aktiwity Čišinskeho

Zapozdženje serbskeje dramatiky napřečo lyrice a prozy, kotrež rozkćěwašej wot štyrcetych lět 19. lětstotka, zwisowaše po mjenjenju Čišinskeho předewšěm z tym, zo njewobsedźachu Serbja žane stajne jewiščo. „Tola w najnowšim času nasta přilhodny wobrot k lěpšemu“, pisaše 1881 w nastawku za čěskich přečelow, „přetož studenća, zahorjeni wot narodneje ideje, přimachu so dramatiskeho nadawka a zarjaduja w kóždych prózdninach dźiwadłowe předstajenja, kotrež su jara woblubowane a bohaće wopytane. Tež druhe towarstwa wuhotuja wot toho časa swojim sobustawam dźiwadłowe wječorki.“²¹ Zo by tajkich pućrubarjow podpěrował, přeloži abo wobdźěla student Čišinski mjez 1879 a 1881 – pódla a po džěle na wulkej historiskej hrě – jednu němsku a dvě českej komediji za serbske jewiščo.

Němska hra, kotruž sej Praski student w druhej połojcy lěta 1879 na próstwu Chróšćan hrajerjow předewza, wuwjedže so w januarje 1880 přeni raz a wozjewi so lěto pozdžišo jako čisło III w Mukowym rjedže „Zběrka dźiwadna serbska“. Burleska w jednym akće „Incognito“ hraje w małym měsće, wona je warianta znateje maćizny wo njewočakowanym rewizoru. Awtor bě něhdy popularny Lipšćanski dramatar Julius R. Benedix (1811–1873). Přenja přeložena česka komedija, tohorunja w jednym akće, ale z 33 scenami, rěkaše „Telegram“ a pochadžeše wot Gustawa Pfliegera-Moravského (1833–1875). W lisće Arnoštej Muce chwaleše Čišinski w měrcu 1881 zahority předłohu, wosebje přeswědčacu motiwaciju a charakteristiku tych džewjeć figurow: „Dyrbju wuznać, zo hišće žanu tak wuběrnú wjeselohru čitał njejsym, a sym duž tež z přiběracej radosću přeložował, runjež přeložk jara lochki njoběše.“²² Dže tam wo zapletki a zaměnjenja w čakarni prowincneho dwórnišća, hdžež při dalokopisaku telegramy z napřečiwnymi informacijemi dochadžeja. Serbscy studenća pokazachu hru – zhromadnje z towarstwom Bjesada – w oktobrje 1881 w Budyšinje, a to na swjedženju k česći 25-lětneho zastojnskeho jubileja fararja Michała Hórniky.

W samsnym lěće dopokaza Čišinski posledni raz swoje dramatiske ambicije. Po jutrach, na hłownej zhromadźiznje Maćicy Serbskeje, měješe so po jeho zdaću adapcija pod titlom „Stary Serb“ předstajić. W serbskej wersiji kritizuje wjeselohra konserwativne nahlady staršeje generacije, tak mjenowanych Staroserbow. Jedna so w originalu wo twórbu Čecha Antonína H. Sokola (1847–1889), kotryž hubjene kajkosće zamóžneje českeje inteligency – skuposć a nahrabnosć, strach a bojaznosć – satirisce a polemisce šwika. Čišinski, kiž cyłowječornu hru swobodnje wobdźělaše a skrótsi, přenjese mjezygeneraciski konflikt wušiknje na (hornjo)serbsku woprawdžitosć. Chcyše składnosć wužić, „z jewišća, to rěka zjawnje proklamować młodoserbski program wuskeje

²⁰ ZSČ, zwj. XI: Listowanje, Budyšin 1976, s. 242.

²¹ ZSČ, zwj. VIII: Publicistika, op. cit., s. 151 sc.

²² ZSČ, zwj. X: Listowanje, op. cit., s. 104.

zwjazanosće inteligency z dźělawaym ludom²³. Ale najprjedy storči, pola starych kaž pola młodych, na protest. Jan Arnošt Smoler čahaše čišć přeložka w dramatiskej zběrce do dołhosće, inscenacija so wjackróć wotstorči. Tak přińdže patriotiska komedija w režiji Muki hakle dwě lěće pozdžišo, w měrcu 1883, k dalšej zhromadźiznje Maćicy na jewiščo. Premjera bu z narodnym podawkom, přetož interpretacija pokaza tež puć k wujednanju: „Předstajenje bu pře wšu měru wulki wuspěch a sćini młodeho Čišinskeho doskónčnje k přenjemu woprawdžitemu serbskemu dramatiskeму spisowaćelej a doby za jeho ‚Stareho Serba‘ [...] krute městno w serbskim dźiwadłownistwje.“²⁴ Nic mjenje hač z „dobycom młodych“ bě so přichodny teologa wot dźělawasće jako dźiwadłowy awtor rozzohnował.

*

Politiske wuwice po 1871 wošlabi narodne mjeńšiny w Němskej. Sćěh socialneje, hospodarskeje a kulturneje modernizacije bě pospěšena asimilacija. Starši serbscy patrioća z wozrodźenskeje doby móžachu towaršnostnym změnam jenož swoje tradicije napřečo stajić. Generacija Młodoserbow wšak pytaše za srědkami, zo by rěčne a kulturelne zajimy małego ludu pod nowymi wuměnjnjemi wobchowała. Jako wuspěch lubjacu šansu spózna – nimo literatury – dźiwadłowu kulturu. Tuž sta so młodoserbske hibanje w poslednjeje štwórci 19. lětstotka z wuchadźišćom dźiwadła a dramatiky pola Serbow.

Mjez studentami a absolwentami, kotřiž njesechu schadźace dźiwadłowe žiwjenje, běštaj Arnošt Muka jako wudawaćel dramatiskeho rjada a Jakub Bart-Čišinski jako awtor přenjeje originalneje serbskeje činohry. Wobaj staj so jeju mnohich aktiwitow dla přez wyšnosće zahe z Łužicy přesadźiłoj: Muka 1883, Čišinski 1888. Kónc lěta 1881, njeposrednje před zakónčenjom teologiskeho studija, wupraji so Čišinski w lisće młodowučerjej Muce posledni raz k dźiwadłowej tematicke. Čezišćo swojeje wumělskeje dźělawasće přeměsći wotnětka cyle na lyriku, z kotrejž zaměri a docpě europski niwow. Za skromnu dźiwadłowu praksu w Serbach pak, kotraž wosta hišće poł lětstotka w stadiju lajskeho wumělstwa, bě ze stawizniskej hru „Na Hrodźišću“ nastork k wutworjenju narodneho repertoira dał. Jeho pozdžiši naslědnicy, započejó pola Józefa Nowaka, nawjazachu wědomje na tutón přikład.

²³ Pětr Malink: Proza a dramatika Jakuba Barta-Čišinskeho, op. cit., s. 264.

²⁴ Jurij Młynk: Wojowanje wo „Stareho Serba“. W: Jurij Młynk/Dietrich Scholze: Stawizny serbskeho dźiwadła 1862–2002, Budyšin 2003, s. 34.